# BAYBURT İLİ KOP VE BURNAZ DERE HAVZALARINDA HAYVANCILIK YAPAN İŞLETMELERİN GENEL DURUMU VE KOOPERATİFLEŞMEYE BAKIŞ AÇISI

**Vedat DAĞDEMİR***

**ÖZET**

Bu araştırma, Bayburt ili kop ve burnaz dere havzalarında bulunan "Örence, Demirkaş, Sığırcı, Kop ve Çalıdere" köylerinden anketlerle elde edilen verilerden yararlanılarak yapılmıştır. Anket yapılan işletmelerde çiftçilerin eğitim durumlarının çok düşük olduğu, ekonomik ve teknik yönden problemlerinin fazla olduğu belirlenmiştir. Elde edilen tarımsal gelir çiftçilerin geçimini tam sağlayamadığından köy dışında çalışma oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Tarım işletmelerinde en fazla gelirin canlı hayvan satışından elde edildiği belirlenmiştir. Bölgede çiftçilerin kooperatifleşme ile ürünlerini pazarlayabilecekleri ve daha fazla tarımsal gelir elde edebilecekleri sonucuna varılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:****Kooperatif, tarımsal gelir, pazarlama, kop*

**TENDECIES TOWARDS COOPERATION AND GENERAL CONDITIONS OF THE FARMS DEALING WITH ANIMAL HUSBANDARY IN KOP AND BURNAZ DERE BASINS IN BAYBURT PROVINCE**

**Abstract**

This research has been based on the data collected through questionnaire from "Örence, Demirkaş, Sığırcı, Kop and Çalıdere" villages in Kop and Burnaz Dere Basins in Bayburt Province. In the farms where the questionnaire were applied, it has been found that the level of education was very low, and there were significant economical and technical problems. It has also been determined that agricultural income of the farmers were not adequate and many farmers were working in non agricultural jobs. Farmers get the highest income from the sales of live animals. It was concluded that the farmers would be able to market their products better and earn higher income if they establish cooperatives.

***Key Words:*** *Cooperation, agricultural income, marketing, kop*

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Erzurum

## 1. GİRİŞ

Ülkemizde hayvansal üretim; küçük ölçekli, dağınık ve çok sayıda, birbirlerinden habersiz, örgütsel bir yapıdan yoksun ve geleneksel üretim yöntemleriyle faaliyette bulunan polikültür işletmelerde yapılmaktadır (Anonim, 2001). Türkiye, mevcut hayvan varlığı açısından dünya ülkeleri arasında ön sıralarda bulunmakta, fakat hayvansal ürünler üretimi açısından oldukça gerilerde kalmaktadır (Kızıloğlu, 1990a; Kızıloğlu, 1990b). Bunun nedeni hayvan varlığının büyük ölçüde verimi düşük yerli ırklardan oluşmasına, bakım, besleme, hijyen ve barınak koşullarının yetersizliğine, ulusal düzeyde belirli bir hayvancılık politikasının bulunmayışına vb. bağlanabilir (Yavuz ve Keskin, 1995). Türkiye'deki kişi başına hayvansal protein tüketimi de gelişmekte olan bir çok ülkenin gerisinde bulunmaktadır. Bunun nedenini üretimdeki aksaklıkların yanında, pazarlama yapısındaki sorunlara da bağlamak mümkündür (Vural ve Yıldırım, 1995). Hayvansal üretimin yapıldığı işletmelerde, pazarlamada ortaya çıkan problemler çözülmedikçe üretim ve kaliteyi yükseltmek imkansızdır (Topcu, 2002).

Günümüzde önemli olan tarımsal ürünlerin minimum maliyetle üretilmesi ve uygun bir şekilde pazarlanabilmesidir. Bu durum kırsalda yetiştirilen köylü (çiftçi) ürünleri için daha da önemlidir. Çünkü çiftçiler zor şartlarda yetiştirmiş oldukları ürünlerin pazarlamasında önemli sıkıntılar çekmektedirler ve dolayısıyla geçinmekte de zorlanmaktadırlar.

Kırsalda üretilen ürünlerin uygun bir şekilde pazarlanıp çiftçilerin yaşam standardının iyileştirilmesi önemli bir konudur. Bu araştırmada, çiftçilerin en önemli geçim kaynağı olan hayvancılığı et - süt ve ürünleri bakımından genel olarak ortaya koymak ve pazarlama imkanlarını irdelemek, ayrıca kooperatifleşmeye bakış açısının nasıl olduğunu belirlemek amaçlanmıştır.

## 2. Materyal ve Metot

### 2.1. Materyal

Bu araştırma, "Bayburt ili kop ve burnaz dere havzalarında erozyon kontrolü, doğal kaynaklar yönetimi ve kırsal kalkınma projesi'nin[1]" uygulandığı "Örence, Demirkaş, Sığırcı, Kop ve Çalıdere" köylerinde yapılmıştır. Çalışmanın materyali, köylerde hayvancılık yapan işletmelerden anketlerle tespit edilen verilerden oluşmuştur.

### 2.2. Metot

Araştırma bölgesinde mevcut durumu tespit etmek amacıyla anketler hazırlanmıştır. Anket sayısının tespitinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yönteminde serbestlik derecesi (N-1) 30'dan büyük olduğu zaman "t" yerine "z" yazılabilir (Çiçek ve Erkan, 1996). Anket sayısı

$$n = \frac{N.S^2.z^2}{(N-1).d^2 + S^2.z^2}$$

formül ile belirlenmiştir.

[1] Alman Hükümeti GTZ (Teknik İşbirliği Kurumu) nin finansal desteğini sağladığı, TEMA Vakfı ve Bayburt Valiliğinin işbirliği ile 1999 - 2004 yılları arasında sürdürülen bir kırsal kalkınma projesidir.

Burada;
n = örnek hacmi (anket sayısı)
$S^2$ = standart sapma
z = %90 güven sınırı için cetvel değeri
N = örnekleme çerçevesine ait toplam işletme sayısı
d = kabul edilebilir hata (d = $\overline{X}$ . 0.10)
$\overline{X}$ = işletme başına düşen ortalama arazi miktarı.
%90 güven sınırında (z = 1,65) ve ortalamadan %10 sapma ile örnek işletmelerin hacimleri belirlenmiştir. Formülün uygulanmasıyla anket sayısı 107 olarak tespit edilmiştir.

### 3. Sonuçlar ve Tartışma

#### 3.1. İşgücü Durumu

Anket yapılan işletmelerde 348 erkek (%53.0), 308 kadın (%47.0) toplam 656 nüfus hesaplanmıştır. İşletme başına yaklaşık olarak 6 kişi düşmektedir. Araştırma bölgesinde işletmeler ortalama olarak 3.62 EİB'ine[2] sahiptir. Bu EİB'ine baktığımızda bir işletme için önemli oranda işgücünün mevcut olduğu görülmektedir.

#### 3.2. Eğitim Durumu

İşletmelerdeki eğitim durumu tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1. İşletmelerdeki Eğitim Durumu.**

| **Eğitim Durumu** | 0-6 yaş | Okur Yazar Değil | Okur Yazar | İlk okul | Orta okul | Lise | Üni. | Toplam |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **Sayı** | 54 | 70 | 21 | 364 | 83 | 61 | 3 | 656 |
| **%** | 8,23 | 10,67 | 3,20 | 55,49 | 12,65 | 9,30 | 0,46 | 100 |

İşletmelerde okur yazar olmayanların tamamına yakını 50 ve yukarı yaşlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda tamamına yakını da bayanlardan oluşmaktadır. Okur yazar olanların tamamına yakını yaşlı erkeklerden meydana gelmektedir. Orta okul daha çok ailede orta yaşlarda bulunan erkeklerden oluşmaktadır. Lise mezunları bazı ailelerde yoğunlaşmaktadır. Üniversite mezunları yok denecek kadar azdır. Tüm bu yapıya bakıldığında yörede eğitim seviyesinin çok düşük seviyelerde olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesi düşük olan insanların yaşam standartlarını yükseltmek için çabaları da az olmaktadır. Ayrıca birlikte hareket edebilme kabiliyetleri de zayıftır.

#### 3.3. Problemlerin Kaynağı

Anket yapılan işletmelerinin %0,94'ü iyi damızlık temini, yem bitkileri üretimi, süt verimliliğini artırma, bakım şartlarının iyileştirilmesi, sütçülük ile ilgili teknik bilgilerin öğrenilmesi gibi teknik, %27,10'u sütü çiğ süt olarak satamama, sütü uygun fiyattan satamama, sütü işlemek zorunda kalma, süt ürünlerini de uygun fiyattan

[2] EİB: Erkek iş birimidir. Burada 15-49 yaş arası erkek =1, 15-49 yaş arası kadın =0.75, >50 yaş erkek=0.75, >50 yaş kadın 0.50 ve 7-14 yaş arası çocuk =0.50 erkek iş birimi sayılmaktadır (Karagölge, 1996; Açıl ve Köylü, 1971).

satamama, maliyetlerin yüksek olması gibi ekonomik ve %71,96'sı hem ekonomik hem de teknik problemlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu göstermektedir ki işletmeler mali bakımdan güçlü durumda değildirler. Hem ekonomik hem de teknik bakımdan problemlerin fazla olması yöre çiftçisinin bilgi eksikliğini göstermektedir.

### 3.4. Köy Dışında Çalışma Oranı

Hayvancılık yapılan işletmelerde aile bireylerinden aileye katkı için köy dışında şehirlerde çalışanların oranı %40.19, yurt dışında çalışanların oranı ise %28.04 olarak hesaplanmıştır. Anket yapılan işletmelerde çiftçilerin (özellikle gençlerin) yurt dışına çıkma arzularının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hemen hemen her ailenin bir yakını yurtdışındadır. Köylerde yaşayanlarda bunlara özenmekte ve köyde kalıp çiftçilik yapmaktansa zor şartlarda (kaçak olarak) yurt dışında çalışmayı tercih etmektedirler. Yine alternatif geçim kaynakları bulmak için önemli oranda mevsimlik olarak büyük şehirlerde çalışmaya gidilmektedir. Tüm işletmeler düşünüldüğünde yaklaşık olarak ailelerin %70'inde köy dışında çalışmaya gidilmektedir. Bu da göstermektedir ki yöreden fazla miktarda gelir elde edilmemektedir.

### 3.5. Arazi ve Yem Temin Etme Durumu

İşletme başına parsel sayısı ve işletme başına düşen arazi miktarı tablo 2'de verilmiştir.

**Tablo 2. İşletmelerde Arazi Dağılım Durumu**

| **1. İşletme Başına Arazi Parsel Sayısı** | **Parça (Adet)** |
|---|---|
| - Ortalama sulu parsel sayısı | 3 |
| - Ortalama kuru parsel sayısı | 7 |
| - Ortalama toplam parsel sayısı | 10 |
| **2. İşletme Başına Düşen Arazi Miktarları** | **Miktar (Dekar)** |
| - Kıraç (Kuru) | 75 |
| - Sulu | 25 |
| - Çayır | 11 |
| - Toplam | 111 |

Türkiye'de tarım işletmelerinde yeterli gelir elde edilmemesinin başta gelen sebeplerinden biri arazinin az ve çok parçalı olmasıdır (Kumbasaroğlu, 2003). Tablo 2'de arazilerin parsel sayısına bakıldığında çok parçalılık durumu göze çarpmaktadır. İşletme başına düşen sulu arazi miktarının oldukça az olduğu ve ayrıca bununda bir yerde değil de çok parçalı olduğu düşünüldüğünde arazi kullanım durumunun pekte rantabıl olmadığı anlaşılmaktadır. İşletme başına düşen kuru arazi miktarının suluya göre fazla olduğu gözlense de bu tip arazilerin çoğunluğunun eğimi yüksek olduğundan makineli tarıma uygun durumda değildir. Ayrıca arazi bitkisel üretimle yeterli bir şekilde geçinmeye elverişli olmadığından hayvancılık geliştirilmeye çalışılmalı ve hayvansal ürünler (et - süt ve ürünleri) çok iyi bir biçimde pazarlanarak hayat standardının yükseltilmesine katkı sağlanmalıdır.

İşletmelerin hayvan yemi ihtiyacını temin etme şekilleri tablo 3'te verilmiştir.

**Tablo 3. İşletmelerin Hayvan Yemini Temin Etme Durumu**

| Hayvan Yemi Durumu | % |
|---|---|
| - Kendine yeter | 33,73 |
| - Dışarıya satar | 25,30 |
| - Dışarıdan satın alıyor | 40,97 |

Tablo 3'ü incelediğimiz zaman hayvan yemini dışarıdan satın alanların oranı en fazladır. Bu işletmeler daha çok fabrika yemi satın almaktadırlar. Ayrıca sulu arazi ve çayır miktarı da yeterli düzeyde olmadığından dolayı yoğun olarak hayvancılık yapan işletmeler dışarıdan hayvan yemi satın almaktadırlar. Kendine yeter düzeyde olan işletmeler kendi ihtiyaçları kadar hayvan yemi üretmektedirler. Dışarı hayvan yemi satan (özellikle ot satan) işletmeler bölgede oldukça fazladır. Bu davranışta bulunan işletmelerin arazileri fazla, hayvan sayıları azdır. Bunun dışında bu işletmeler çiftçiliği fazlaca benimsememekte hayvan yemi satarak geçinmeyi tercih etmektedirler.

### 3.6. Hayvan Durumu

Anket yapılan işletmelerin tamamında sığır bulundurulmakta olup sığır varlıkları tablo 4'de verilmiştir.

**Tablo 4. İşletmelerin Sığır Varlıkları**

| İnek Durumu | İşletmelerdeki % Dağılımı | İşletme Başına İnek Sayısı | İşletme Başına Dana Sayısı |
|---|---|---|---|
| - Melez | 74,70 | 4 | 3 |
| - Kültür | 10,84 | 4 | 2 |
| - Yerli | 14,46 | 4 | 2 |
| **Boğa (Tosun) Durumu** | | **İşletme Başına Boğa Sayısı** | |
| - Boğası olmayan | 57,83 | - | - |
| - Melez | 27,71 | 3 | - |
| - Kültür | 9,64 | 1 | - |
| - Yerli | 4,82 | 2 | - |

Not: Sığır sayıları yaklaşık olarak alınmıştır ve ailelere orantılanarak hesaplanmıştır.

Tablo 4'ü incelediğimiz zaman bölgede melez inek yüzdesinin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Kültür ırkı inek oranı az olmakla birlikte yörede son yıllarda yaygınlaşmakta olduğu belirlenmiştir. Yerli inek ırklarının oranı düşüktür ve işletmeler bu ırktan vazgeçmektedirler. Melez inek ırklarının fazla olmasının nedeni bölgede ırk iyileştirme çalışmalarının bir sonucudur. Fakat saf kültür ırka doğru bir yaklaşım gösterilmesi gerekmektedir. İşletme başına düşen sığır sayılarına bakıldığında ise sadece aile ihtiyacını karşılamaya yönelik geleneksel tarzda sığır bulundurulduğu anlaşılmaktadır.

Boğa durumu incelendiğinde, kültür ırkı boğaların daha çok kültür ırkı ineklerin bulunduğu işletmelerde olduğu saptanmıştır. Bunun genel nedeni bu boğaların damızlık

olarak kullanılmasıdır. Melez boğalar işletmelerde daha çok besi amaçlı olarak barındırılmakta ve gerekli görüldüğünde damızlık olarak ta kullanılmaktadırlar. Yerli ırklar işletmelerde fazla tercih edilmemektedirler.

Anket yapılan işletmelerin %49'u koyun, %23'ü keçi bulundurmaktadır. İşletmeler keçileri daha çok koyunların yanında az sayıda bulundurmaktadır. Küçükbaş hayvan varlıkları tablo 5'te verilmiştir.

**Tablo 5. İşletmelerin Küçükbaş Hayvan Varlıkları**

| Hayvanların Cinsi | İşletme Başına Sayı (adet) |
|---|---|
| - Koyun | 22 |
| - Kuzu | 19 |
| - Koç | 0,7 |
| - Keçi | 8 |
| - Oğlak | 7 |

İşletmelerde koç sayısına bakıldığında (Tablo 5) her işletmeye bir koçun düşmediği anlaşılmaktadır. İşletmelere koyun saklamalarındaki ana nedenler sorulmuştur. Çiftçilerin bunu en çok sırasıyla kuzusu için, bakımı kolay olduğu için ve yakacak (koyun gübresinden tezek ismi verilen bir yakacak hammaddesi elde edilmektedir) elde etmek için koyun bulundurduklarını bildirmişlerdir. Koyun sütünden faydalanıldığı halde bu sebepten koyun bulundurulduğuna değinilmemiştir. Tablo 5'te işletme başına düşen koyun ve keçi sayısına baktığımız zaman genelde geleneksel tarzda bir hayvancılık yapıldığı anlaşılmaktadır.

Koyun bulunduran işletmelere önceki yıllara göre koyun sayılarında azalma olup olmadığı sorulmuş, genelde azalma olmadığı, azalma olanlarda ise ekonomik nedenlerden dolayı satışın yapıldığı belirtilmiştir. Türkiye'de koyun sayısında önemli oranda azalma olurken bu bölgede bir azalma olmamıştır. Bu da göstermektedir ki geçmişten gelen alışkanlıklar ve hayvancılığa bakış açısında büyük bir değişiklik yaşanmamıştır.

İşletmelerin hayvancılığa bakış açıları sorulmuş sonuçlar tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6. İşletmelerin Hayvancılığa Bakış Açısı**

| Hayvancılığa Bakış Açısı | % |
|---|---|
| - Şu an iyi | 3,61 |
| - Geleceği daha iyi olacak | 20,48 |
| - Şartların iyiliğine göre geliştirebilirim | 68,68 |
| - Bırakmayı düşünüyorum | 0 |
| - Hayvancılıktan ziyade bitkisel üretim düşünüyorum | 7,23 |
| **Toplam** | **100** |

İşletmelerin hayvancılıkla ilgili beklentilerine baktığımızda (Tablo 6) şu an iyi diyenlerin oranı çok düşüktür. Bu oranı dikkate aldığımızda yörede hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır, fakat işletmelere çok fazla gelir de getirmemektedir.

Geleceği daha iyi olacak diyenlere baktığımızda hayvansal ürünlerin değerleneceğini düşünerek daha fazla gelir elde etmeyi ummaktadırlar. Hayvancılıktan ziyade bitkisel üretim düşünüyorum diyen işletmeler daha çok hayvan yemi (çoğunlukla çayır otu) satıp geçinmeyi tercih eden ve fazla hayvan bulundurmayı benimsemeyenlerdir.

Şartların iyiliğine göre geliştirebilirim diyenlerin oranı en fazladır. Bunun genel nedenine baktığımız zaman bölgede hayvansal ürünlerin değerlenme oranı arattırılır ise yani pazarlama imkanları genişletilir ise hayvancılığı daha da geliştirmeyi düşünmektedirler. Şu anda hayvansal ürünlerden çok fazla gelir elde edemediklerinden ve özellikle sütü işlemek zorunda kaldıklarından dolayı hayvancılığı geliştirmekle ilgili bir faaliyet yapmamaktadırlar. Gelir nereden daha fazla sağlanır ise o yöne doğru yapılan yatırımlar daha fazla olmaktadır.

Hayvancılığı bırakmayı düşünen hiç yoktur. Bu da göstermektedir ki hayvancılık vazgeçilmez bir gelir kaynağıdır. Sonuç olarak denebilir ki araştırma yöresinde en büyük geçim kaynağı ve beklenti hayvancılıktadır.

### 3.7. Hayvansal Ürünler Üretim ve Pazarlama Durumu

Anket yapılan işletmelere canlı hayvan satışını nerede, kimlere ve nasıl sattıkları sorulmuştur. Alınan cevaplarda daha çok köye gelen tüccarlara ve Bayburt pazarına götürülerek satıldığı belirtilmiştir. Besicilik ve kurban bayramına yönelik hayvan besleme çok yaygın değildir. Daha çok işletmelerde üretilen hayvanlar canlı olarak satılmaktadır.

İşletmelerin bulundurmuş olduğu sığırların günlük süt verimleri 3 ile 15 kg arasında değişmektedir. İşletmelerin ürettikleri ortalama süt üretim miktarları tablo 7'de verilmiştir.

**Tablo 7. İşletmelerde Ortalama Süt Üretim Miktarları (kg/ay)**

| **Süt Üretim Durumu** | Aylık üretilen süt miktarı (kg) | Günlük üretilen süt miktarı (kg) | İnek başına günlük süt verimi (kg/gün) |
|---|---|---|---|
| **1** | - | - | - |
| **2** | - | - | - |
| **3** | - | - | - |
| **4** | 531 | 17,7 | 4,43 |
| **5** | 702 | 23,4 | 5,85 |
| **6** | 862 | 28,7 | 7,18 |
| **7** | 884 | 29,5 | 7,36 |
| **8** | 780 | 26,0 | 6,50 |
| **9** | 602 | 20,0 | 5,02 |
| **10** | 468 | 15,6 | 3,90 |
| **11** | 306 | 10,2 | 2,50 |
| **12** | - | - | - |

İşletmeler Nisan ayında az miktarda üretime başlamakta, Temmuz ayında maksimum üretime kavuşmakta, Kasım ayı sonunda üretime son vermektedirler. Bu tüm işletmeler için geçerli bir durum olmayıp, ortalamalara göre bulunan bir değerlendirmedir. Bu üretim değerlerine bağlı olarak işletmelerin laktasyon (ineklerin sağım süresi) süreleri 3 ile 8 ay arasında değişmektedir. Yine işletmelerin kültür, melez ve yerli inek bulundurmalarına göre ürettikleri süt üretim miktarı değişebilmektedir. Bu da göstermektedir ki işletmelerin süt üretim miktarlarında aylara göre önemli ölçüde dalgalanma mevcuttur.

Tablo 7'de süt üretim miktarlarını incelediğimiz zaman çok düşük bir oranın olduğu görülmektedir. Bu miktardaki süt üretiminden çok önemli bir gelir elde edilmesi de düşünülememektedir. Irk ıslahı yapılmalı ve süt verimi yüksek olan sığırlar bulundurulmalıdır.

İşletmelerin hiçbirisi çiğ süt satışı yapmamaktadır. Sütün tamamı peynir, lor ve tereyağı olarak işlenmektedir. Üretilen süt ürünleri işletme ihtiyacı için üretilmekte olup ihtiyaç fazlası olanlar satılmaktadır. İhtiyaç fazlası olan ürünlerin bir kısmı şehirde akrabalara gönderilmekte, bir kısmı tanıdıklara sipariş usulü satılmakta, diğer bir kısmı ise Bayburt'ta aracı tüccarlara satılmaktadır. Bu satışlardan elde edilen gelir çok düşük seviyelerde olmaktadır.

Süt satılamadığı, ürünlere işlenmek zorunda kalındığından ve üretilen ürünlerden de önemli bir gelir elde edilemeyince süt üretimini arttırmak ve ırk ıslahı yapmak için önemli bir çabada gösterilmemektedir. Çiftçiler için sütü işlemek zahmetli bir iş olduğundan bir bıkkınlıkta söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı hayvan sayılarını arttırma fikri de olgunlaşmamaktadır.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesi sonucunda süt üretim faaliyetinde en önemli problemleri sıraladığımızda;

- Satış garantisinin olmamasıyla ilgili problemde, çiftçilerin tamamı sütü satamadığından dolayı işlemek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

- Yem fiyatlarının yüksekliği ve yem temini ile ilgili problemde, büyük bir çoğunluk sorunlarının olmadığını belirirken, diğerleri genelde çayırların az olduğunu, girdi fiyatlarının çok yüksek olduğunu bildirmişlerdir.

- Damızlık hayvan teminiyle ilgili problemde, büyük bir kısım maddi durumdan dolayı iyi damızlık hayvan alamadıklarını, diğerleri ise damızlık hayvan teminin zor olduğunu belirtmişlerdir.

- Veteriner ve sağlık hizmetlerindeki problemde, genellikle devlet kuruluşlarından çok fazla ilgi görmediklerini, özel veteriner hizmetlerinin ise çok pahalıya mal olduğunu vurgulamışlardır.

Bu problemleri genellediğimiz zaman, bölgede gelir yetersizliği ve girdiler ile hizmetlerin pahalıya mal olmasından dolayı hayvancılıkla ilgili gelişme için önemli bir çaba harcanmamaktadır. Bu durumda yöre çiftçisinin elindekiyle geleneksel tarzda geçinmeye çalıştığını göstermektedir.

Her işletmenin ürettiği sütü tek başına pazarlaması mümkün değildir. Fakat tarım işletmeleri birlikte hareket ederek sütü toplu halde çok daha kolay bir şekilde pazarlayabilirler. Sütü kolayca pazarlayabilen çiftçi üretimini daha da çoğaltıp yaşam standardını yükseltebilir. Bu da ancak kooperatifleşmeyle mümkün olabilmektedir.

### 3.8. Gelir Durumu

Anket yapılan işletmelere tarımsal gelirlerini elde ettikleri kaynaklar sorulmuş, sonuçlar tablo 8'de verilmiştir.

**Tablo 8. İşletmelerin Tarımsal Gelir Durumu**

| **Gelir Kaynağı** | **%** |
|---|---|
| - Bitkisel üretimden elde edilen gelir | 28 |
| - Hayvansal üretimden elde edilen gelir | 72 |
| Toplam | 100 |
| **Hayvancılıktan Elde Edilen Gelirin Kaynağı** | **%** |
| - Süt ve süt mamullerinden elde edilen gelir | 16 |
| - Et ve et mamullerinden elde edilen gelir | 84 |
| Toplam | 100 |

Tablo 8 incelendiğinde bölge çiftçisinin tarımsal açıdan en önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Çayır otu satımı yörede bitkisel üretimden elde edilen önemli bir gelirdir. Hayvancılık içerisinde en önemli gelir kaynağı et ve et mamulleridir. Et ve et mamulleri ile ilgili gelir, işletmede elde edilen hayvanların canlı olarak satımından elde edilen gelirdir.

İşletmelerde yurtiçi ve yurt dışında çalışmadan dolayı elde edilen gelir oranı çok yüksektir. Özellikle her ailenin bir yakını yurt dışında olduğundan gençlerin yurt dışına gitme istekleri hat safhadadır. Yurt içinde inşaat işçisi olarak çalışma oranı da yüksektir. Çiftçilikten elde edilen gelir az olduğundan dolayı inşaat işçiliğinden elde edilen gelir tarımsal gelirden daha fazla olabilmekte, bu da tarıma verilen önemi azaltabilmektedir. Halbuki bölgede tarımsal gelirin yükseltilmesiyle, çiftçiler köy içerisinde yaşamlarını daha da iyileştirmeye çaba sarf edebilirler.

### 3.9. Kooperatifleşmeye Bakış Durumu

Yapılan anketlerde "ürettiğiniz çiğ sütü değerlendirecek bir kooperatif (örgütlenme veya birlik) kurulmalı mı" sorusuna tüm çiftçiler evet cevabını vermiştir. "Böyle bir birliğin kurulması size ne yapabilir" sorusu sorulmuş, alınan cevaplarda; günlük sütü işlemek zorunda kalmayacaklarını ve daha iyi değerlendirebileceklerini, satış garantisinin olacağını, düzenli gelir sağlayacaklarını, daha verimli süt inekleri bulunduracaklarını, süt ineği sayısını arttıracaklarını ve evde kadınların iş yükünün büyük oranda ortadan kalkacağını belirtmişlerdir.

Kooperatif kurulmasıyla sayılan bu yararların sağlanacağı çiftçiler tarafından ifade edilmesine rağmen birlikte hareket edebilmenin güç olduğu, bunun sağlanamayacağı inancı daha ağırlıklı bir görüş olarak ortaya çıkmaktadır. Köylerin birkaç yerde kümelendiği ve her kümede yaşayan ailelerin yakın akraba olduğu düşünüldüğünde birlik fikri kulağa hoş gelmekte, fakat uygulanmasının zor olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma bölgesinde hayvancılık en önemli gelir kaynağı olduğu için yapılan anketlerde çiftçilere "hayvancılıkla ilgili (özellikle süt yönünden) problemlerinizin önemli bir kısmı çözülür ve ürettiğiniz ürünleri satacak bir bağlantı kurulur ise süt üretim miktarını (dolayısıyla süt ineği sayısını) arttırmak istermisiniz" diye sorulmuştur. Alınan cevapların hepsi de evet olmuştur. Bu da göstermektedir ki çiftçinin asıl sorunu ürününü pazarlayamamaktır. Ürünü iyi bir şekilde pazarlayamadığından tarımdan elde ettiği gelir de düşük olmaktadır. Tarımdan elde edilen gelir düşük olunca köye ve çiftçiliğe gereken önem verilmemektedir. Bu bir kısır döngü olarak sürmektedir.

Sonuç olarak çiftçinin birlikte hareket etmesi şarttır. Tek olarak üretilen hiçbir ürünün değerinde satılması mümkün olmadığı gibi çoğu zaman satılma ihtimali de yoktur. Bölgede sorun, ürün üretememek değil ürettiğini satamamaktır. Bölgede uygulanan çiftçiyi destekleyici projelerin başarılı olabilmesi için örnekte olsa bir kooperatifin veya birliğin başarılı bir faaliyet göstermesi gerekmektedir.

**KAYNAKÇA**


Açıl, Ahmet Fethi ve Köylü, Kazım (1971), "Zirai Ekonomi ve İşletmecilik Dersleri" Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 465, Ders Kitabı:168, Ankara, s.118.

Anonim (2001), "Hayvancılık Özel İhtisas Komisyon Raporu" Devlet Planlama Teşkilatı 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Anakara.

Çiçek, Adnan ve Erkan, Onur (1996), "Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örnekleme Yöntemleri" Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:12, Ders Notları Serisi No:6, Tokat, s. 4-6.

Karagölge, Cahit (1996), "Tarımsal İşletmecilik" Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 326, Ders Kitapları Serisi No:74, Erzurum, s.71.

Kızıloğlu, Semiha (1990a), "Et ve Et Mamullerinde Karşılaşılan Sorunlar ve Bu Konudaki Öneriler" Agro-Teknik Tarım Teknolojisi Dergisi 1(14), İstanbul, s.60-62.

Kızıloğlu, Semiha (1990b) "Süt ve Süt Mamulleri Sanayinin Mevcut Durumu" Animalia, Aylık Hayvancılık Dergisi, Sayı :40, İstanbul, s.40-45.

Kumbasaroğlu, Hediye (2003), "Erzurum Merkez İlçede Tarım Arazilerinde Parçalanmanın Nedenleri ve Tarımsal Gelire Etkisi Üzerine Bir Araştırma" Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Erzurum, s.1.

Topcu, Yavuz (2002), "Erzurum İli Sığır Besiciliğinde Et Maliyeti ve Pazarlama Durumu Üzerine Bir Araştırma" Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Erzurum, s.4.

Vural, Hasan ve Yıldırım, Aykut (1995), "Türkiye'de Kırmızı Et ve Et Ürünleri Pazarlaması" Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C. Ziraat Bankası Yay. No:27, Anakara.

Yavuz, Fahri ve Keskin, Atilla (1995), "AB ile Gümrük Birliği Öncesinde Türkiye Hayvancılığının Son Durumu" Türkiye Hayvancılığının Yapısal ve Ekonomik Sorunları Sempozyumu, T.C. Ziraat Bankası Yay. No:27, Anakara.